

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Wet K450: Farce of Finale? Tegemoetkoming wegens ten onrechte ondergane bewaring en internering door politieke delinquenten

Meiboom, M.; Altena, J.; Cnossen, J.; Crijns, J.; Schuyt, P.; Voorde, J. ten

Citation

Meiboom, M. (2021). Wet K450: Farce of Finale?: Tegemoetkoming wegens ten onrechte ondergane bewaring en internering door politieke delinquenten. In J. Altena, J. Cnossen, J. Crijns, P. Schuyt, & J. ten Voorde (Eds.), *In onderlinge samenhang: Liber Amicorum Tineke Cleiren* (pp. 951-966). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3464181>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3464181>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

WET K450: FARCE OF FINALE?

*Tegemoetkoming wegens ten onrechte ondergane bewaring en internering door politieke delinquenten*¹

Mieke Meiboom

1 *Inleiding*

12 september 1944. Op die dag werd het eerste stukje Nederlands grondgebied bevrijd. Meteen begon de arrestatiechaos. 'Zij aan wier nationale houding gegronde twijfel bestond, moeten onmiddellijk uit de samenleving verwijderd worden'.² En dat gebeurde meteen op grote schaal.

Wetten konden in Engeland tussen 1940 en 1945 niet door de Nederlandse regering in ballingschap in overeenstemming met de Nederlandse grondwet worden uitgevaardigd, aangezien er in Londen geen Nederlands parlement was. Daarom besloot de regering al in mei 1940 in Londen wetsbesluiten uit te vaardigen onder subjectief (ongeschreven) staatsnoodrecht.

In Londen werden door de Nederlandse regering in 1943 en 1944 Wetsbesluiten opgesteld voor de arrestatie en de berechting van personen die zich schuldig hadden gemaakt aan collaboratie of strafbare feiten in samenwerking met de vijand. Deze wetsbesluiten waren: D60-D64 en E101. Zij werden de Besluiten over de Bijzondere Staat van Beleg, de Bijzondere Rechtspleging en het Tribunaalbesluit genoemd.³ Via bijzondere rechtspleging zouden diegenen, die tijdens de oorlog oorlogsgereleerde misdaden hadden begaan of gecollaboreerd hadden met de Duitse vijand, na de bevrijding van Nederland gearresteerd en berecht kunnen worden. In 1945 werd aan deze serie besluiten nog het Besluit F280, het Besluit Politieke Delinquenten, toegevoegd. Speciaal aangestelde officieren fiscaal konden aan de procureur-fiscaal (procureur-generaal) in hun ressort advies uitbren-

-
- 1 Wet van 13 oktober 1950, houdende regelen betreffende toekenning ener tegemoetkoming aan personen, die ten onrechte als politieke delinquenten zijn behandeld, of hun erfgenamen voor schade, ten gevolge van ondergane bewaring of voorlopige hechtenis geleden, Staatsblad, K450, 13 oktober 1950 (hierna genoemd wet K450).
 - 2 P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestaffing en reclassering van 'foute' Nederlanders*, (z.pl). 1989), p. 295: Overzicht van het geschatte aantal arrestaties in heel Nederland.
 - 3 Besluit D60, *Besluit over de Bijzondere Staat van Beleg ter voorbereiding op het Militair Gezag over Nederland na de Bevrijding*; Besluit D61, *Besluit Buitengewoon Strafrecht*; Besluit D62, *Besluit Bijzondere Gerechtshoven*; Besluit D63, *Besluit Buitengewone Rechtspleging*; Besluit D64, *Gratie-adviesbesluit bijzondere rechtspleging* en Besluit E101, *Het Tribunaalbesluit* (hierna te noemen Besluit D60-D64 en E101).

gen om ‘lichte’ zaken af te doen via een administratieve procedure. Hierbij konden de betrokkenen voorwaardelijk of onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld worden. Als iemand onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld werd, kon dat zijn met schuldclausule of zonder schuldclausule.⁴

Niet artikel 27 Sv (een ‘uit feiten of omstandigheden’ voortvloeiend ‘redelijk vermoeden van schuld aan eenig strafbaar feit’) was de basis voor de aanhouding, maar in eerste aanleg de staatsveiligheid en de veiligheid van de geallieerde troepen. Daarnaast werden ook personen, soms met hun hele gezin, gearresteerd voor het plegen van collaboratie. Ook werd geen gebruik gemaakt van het in de artikelen 63-76 Sv duidelijk in tijd begrensde voorarrest, maar van ‘preventief’, de voor onbepaalde tijd geldende in verzekeringstelling, opgenomen in Besluit D63.

Basis voor de aanhouding, het onderzoek en de in bewaring stelling was in theorie het besluit D60, artikel 16 en de arrestatielastgeving van het Militair Gezag van 12 september 1944.⁵ In de praktijk werden arrestaties niet alleen verricht door leden van het Militair Gezag, maar ook door de Binnenlandse Strijdkrachten en (groepen) burgers.⁶ Iedereen die werd aangehouden, werd zonder enige vorm van onderzoek meteen geïnterneerd. Er werden nauwelijks dossiers aangelegd, de verhoren konden maanden later plaatsvinden of het proces-verbaal werd maanden later pas opgesteld.⁷

Alle arrestanten werden ‘politieke delinquenten’ genoemd, om ze te onderscheiden van gewone verdachten. De term ‘politieke delinquenten’ was niet gestoeld op een wetsartikel, maar was in de oorlog ontstaan.⁸ Onder degenen die als politiek delinquent gearresteerd waren, bevonden zich vele onschuldigen.⁹

4 Mieke Meiboom, *Foute Groningers? Berechting van collaboratie, oorlogsgerelateerde misdrijven en internationale oorlogsmisdaden in Groningen, 1945-1951*, Groningen: Passage 2019, p. 179-184.

5 Besluit D60, artikel 16, lid 1; *Parlementaire Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940-1945, Deel 5b*, 's-Gravenhage: Staatsdrukkerij en uitgeverij 1950, p. 383, 384. Eerste Algemene Lastgeving Militair Gezag, 12 september 1944 (hierna genoemd PEC).

6 Besluit E62, van 5 september 1944, betreffende de rechtstoestand der “Binnenlandsche strijdkrachten”; PEC, deel 5b, p. 383, Instructie van de Commandant van de Stoottroepen voor het arresteren en in bewaring stellen van NSB'ers, Duitschgezinden enz., direct na de bevrijding; A.D. Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag. De geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Amsterdam University Press 1978, p. 54-75.

Nationaal Archief Den Haag, 2.09.09, Inventaris van het archief van het Ministerie van Justitie: Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR), 1945-1952 (1983), inv. nr. 392 (hierna genoemd NA, CABR).

7 W.E. Meiboom, *Bijzonder Bestraft. Context en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken* (diss. Leiden), Noordwijk: bestsellersaanzee.nl 2016, p. 155.

8 Meiboom 2016, p. 88-91.

9 A.D. Belinfante, *In plaats van bijltjesdag. De geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, 1978, p. 75-79.

Al in 1944 begonnen politici te schrijven over deze onschuldige geïnterneerden. Minister-president Gerbrandy vermeldde het in zijn verslag van de missie naar Nederland in december 1944.¹⁰ Minister van Justitie Van Heuven Goedhart schreef over de honderden ten onrechte gedetineerde personen in Maastricht.¹¹ De Parlementaire Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940-1945 concludeerde dit, op basis van interviews met bij de arrestaties in 1944 en 1945 betrokken politici, ambtenaren en leidinggevendenden van het Militair Gezag, in haar verslag over de arrestaties en interneringen.¹² De arrestaties werden, ondanks de waarschuwingen over onterechte arrestaties, ontoereikende onderzoeken en volkomen ondermaatse verslaglegging ook in de rest van het land tot ver na 5 mei 1945 op dezelfde voet doorgezet.¹³ Het was een zodanige chaos in de interneringskampen, dat niemand toe kwam aan het behandelen van verzoekschriften van onschuldige gedetineerden, als die al werden ingediend. Volgens schattingen was op het hoogtepunt het aantal geïnterneerden minimaal 120.000, mogelijk zelfs 160.000. Hoeveel hiervan onschuldig waren is onbekend. Wel heeft A.D. Belinfante berekend dat 'krachtens juridische uitspraak is vastgesteld dat minimaal 1,25% geheel ten onrechte is opgepakt'.¹⁴ Dit was dus zonder degenen mee te rekenen die weken-, maanden-, of zelfs jarenlang geïnterneerd waren en die uiteindelijk zonder oplegging van straf of maatregel vrijgelaten waren.

2 *De bijzondere rechtspleging en de toepassing van artikel 89 Sv en artikel 1 Besluit D63*

Het was voor politieke delinquenten vrijwel onmogelijk om hun onschuld te kunnen bewijzen. Vaak wisten ze niet op grond waarvan ze waren aangehouden. Dossiers, processen-verbaal en zelfs aanhoudingsbevelen ontbraken. Ondanks de wijdverbreide kennis over de onschuldige gedetineerde politieke delinquenten duurde het nog tot 18 maart 1948 voor een wetsontwerp voor schadevergoeding wegens onterechte detentie naar de Tweede Kamer gezonden werd. Uiteindelijk werd op 13 oktober 1950 de wet K450 door Koningin Juliana getekend en op 24 oktober 1950 uitgegeven. Wet K450 was bedoeld om aan hen die ten onrechte als politiek delinquent van hun vrijheid beroofd waren een tegemoetkoming toe te kennen, overeenkomstig artikel 89-93 Sv.

10 PEC, deel 5b, Bijlagen, bijlage 128, p. 362.

11 Nationaal Archief Den Haag, 2.13.25, Inventaris van het archief van het Militair Gezag (1939) 1943-1946 (1956), inv. nr. 1303: Brief van G.J. van Heuven Goedhart aan F.J.H. Snijders, 24 oktober 1944; PEC, deel 5 c, Verhoren, verhoor van J.R.M. van Angeren, p. 231.

12 PEC, deel 5a Verslag, p. 472-473.

13 PEC, deel 5c, Verhoren, Verhoor J.C. Kruls, p. 166.

14 Nationaal Archief, 2.09.47, *Inventaris van het archief van het Ministerie van Justitie: Wettendossiers, (1831) 1850-1975 (2000)*, inv. nr. 1348 (hierna genoemd NA, *Wettendossiers*); Belinfante 1978, p. 76.

In de artikelen 89 tot 93 Sv waren regelingen opgenomen voor schadevergoeding wegens ten onrechte ondergane voorlopige hechtenis als de zaak eindigde zonder oplegging van een straf of maatregel. Deze artikelen zijn sinds 2017 vervallen en vernieuwd in artikel 529-537 van het Wetboek van Strafvordering opgenomen.¹⁵ In deze bijdrage wordt de oorspronkelijke tekst aangehouden van de artikelen 89-93 Sv, aangezien de wet K450 dateert uit 1950.

In Tekst en Commentaar Strafvordering, meer in het bijzonder in de inleidende opmerkingen bij de artikelen 89-93 Sv werd beschreven dat:

‘De regeling is ontworpen vanuit het besef dat de overheid bij haar optreden in strafzaken kan mistasten, zonder dat gezegd kan worden dat onrechtmatig is gehandeld. ... Als grondslag voor de regeling kan gelden dat het vaak niet billijk is de schade binnen de risicosfeer van de burger te laten in die gevallen dat de oorspronkelijke verdenking niet tot een adequate veroordeling leidt.’

‘Het uitgangspunt van de wetgever is geweest de strafrechter de mogelijkheid naar billijkheid een vergoeding toe te kennen, wanneer de detentie achteraf gezien, gelet op naderhand bekend geworden gegevens, ten onrechte (maar niet zonder meer onrechtmatig) is toegepast’.¹⁶

In de jurisprudentie van de Bijzondere rechtspleging zijn drie uitspraken van Bijzondere Gerechtshoven opgenomen over de toepassing van de artikelen 89 e.v. Sv.¹⁷ Volgens deze uitspraken vielen de ten onrechte als politieke delinquenten in bewaring gestelde en geïnterneerde personen niet onder het bereik van artikelen 89 e.v. Sv, ook al had artikel 1 van het Besluit Buitengewone Rechtspraak (BBR) (Besluit D63) onder andere het gehele Eerste Boek van het Wetboek van Strafvordering op de bijzondere rechtspleging van toepassing verklaard. Dit vanwege het feit dat ze niet in voorarrest hadden gezeten, maar voor onbepaalde tijd in preventief gesteld waren.¹⁸

15 Wet van 22 februari 2017, houdende wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met een herziening van de wettelijke regeling van de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke beslissingen (Wet herziening tenuitvoerlegging strafrechtelijke beslissingen), *Stb.* 2017, 82, artikel 529-537.

16 Cleiren & Nijboer in: *T&C Strafvordering* 2005, commentaar op de algemene bepalingen, titel IV, eenige bijzondere dwangmiddelen, tweede afdeling A., schadevergoeding: Inleidende opmerkingen, aant. 2 en 5.

17 Voor een uitgebreide uitleg over de berechting bij de Bijzondere Gerechtshoven zie: Meiboom 2016, p. 146-212, voor de Bijzondere Raad van Cassatie zie: Meiboom 2016, 223-231, voor de Tribunalen, zie: Meiboom 2016, p. 232-238.

18 Besluit D63 van 22 december 1943, houdende vaststelling van het Besluit Buitengewone Rechtspleging, artikel 1. Voor de volledige tekst van dit Besluit en de andere Besluiten over de bijzondere rechtspleging in 1943, zie: Meiboom 2016, p. 347-359; Zie hieronder voor jurisprudentie over artikel 89 Sv en artikel 1 Besluit D63.

*De zaak Cornelis Jacobus van R.*¹⁹

In juli 1946 werd bij het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage een verzoekschrift ingediend door Cornelis Jacobus van R. om schadevergoeding te krijgen als ten onrechte geïnterneerde. Hij had geïnterneerd gezeten van 11 juni 1945 tot 23 januari 1946, waarna zijn zaak zonder oplegging van straf of maatregel was geëindigd.

In de eerste plaats verklaarde het hof de verzoeker niet ontvankelijk, omdat volgens artikel 89 Sv zijn verzoek uiterlijk op 23 april 1946 had moeten zijn ingediend, namelijk binnen drie maanden nadat de internering was gestopt.

Daarnaast besloot het Bijzonder Gerechtshof in 's-Gravenhage te onderzoeken in hoeverre het bevoegd zou zijn geweest om van het verzoek kennis te nemen als de verzoeker wel ontvankelijk zou zijn verklaard.

In artikel 1 van het BBR (Besluit D63) waren onder meer de artikelen 89-93 Sv toepasselijk verklaard ten aanzien van de rechtspraak van de Bijzondere Gerechtshoven. Het Hof besloot echter dat inverzekeringstelling ex artikel 57 (oud) Sv geen vervolgingsdaad was en artikel 89 Sv daarom niet toepasbaar was. Bovendien werd Cornelis Jacob van R. gearresteerd en geïnterneerd door de Binnenlandse Strijdkrachten. Dit was niet goedgekeurd door een rechter-commissaris of een rechtbank. Het hof achtte zich daarom niet bevoegd om van het ingediende verzoek kennis te nemen.

*De zaak F.V.J.*²⁰

F.V.J. heeft van 13 juni 1945 tot 5 augustus 1946 geïnterneerd gezeten, schreef hij in zijn verzoekschrift aan het Bijzonder Gerechtshof in Arnhem. Op 17 oktober 1946 werd hij onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld, zonder schuldclausule. Hij verzocht daarom om een schadevergoeding ex artikel 89 Sv jo. artikel 1 BBR. Het Bijzonder Gerechtshof oordeelde echter dat voorlopige hechtenis op grond van artikel 16 lid 1 van Besluit D60 niet gelijk was aan voorlopige hechtenis in het Wetboek van Strafvordering. Daarnaast beschouwde het hof de inverzekeringstelling op grond van artikel 57 en 58 Sv niet als een vervolgingsdaad, zodat artikel 89 Sv jo artikel 1 Besluit D63 geen toepassing konden vinden. Mede op deze gronden gaf het Bijzonder Gerechtshof Arnhem aan niet bevoegd te zijn om van het verzoekschrift kennis te nemen.

19 J. Milders (red.), *Tribunalen in Nederland en andere na-oorlogsche rechtspraak*, (Bijz. Raad van Cassatie, Bijz. Gerechtshoven, Rechtsherstel e.a.), Zwolle: Tjeenk Willink 1945, uitspraak 442, Bijzonder Gerechtshof 's-Gravenhage, 30 juli 1946 (hierna genoemd NOR).

20 Bijzonder Gerechtshof Arnhem, 5 februari 1947, NOR 1947, 735.

*De zaak Pieter Johannes G.*²¹

Op 13 december 1947 beriep Pieter Johannes G. zich eveneens op artikel 89 Sv jo artikel 1 BBR voor zijn internering tussen 17 april 1945 en 15 september 1947. De Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden had hem in een zitting op 17 september 1947 vrijgesproken. De Kamer Groningen antwoordde hem op zijn verzoek om schadevergoeding, overeenkomstig de eerdere uitspraken hierover, dat van algehele gelijkstelling van inbewaringstelling met voorlopige hechtenis geen sprake was. Bovendien was het gerecht van oordeel dat, indien er wel recht op schadevergoeding ex artikel 89 Sv geweest zou zijn, deze aan verzoeker geweigerd zou zijn. De Kamer Groningen was van oordeel dat er zwaarwichtige vermoedens waren blijven bestaan dat de verzoeker niet onschuldig was aan de hem ten laste gelegde feiten en dat hij bovendien door zijn daden in de oorlog zelf aanleiding gegeven had tot zijn arrestatie en internering.

3 BERAADSLAGINGEN OVER HET ONTWERP VAN WET IN 1948-1949

Al in november 1946 kwam het dagblad *Het Parool* met een oproep om voor de onschuldig gedetineerden politieke delinquenten een schadevergoeding te regelen voor onterechte detentie.²² In dezelfde maand hield Dominee P. Zandt, vertegenwoordiger van de SGP in de Tweede Kamer, een vlamme oproep om een schadevergoedingsregeling op te stellen.²³ In antwoord op deze rede deed de Minister van Justitie de belofte aan de Tweede Kamer dat hij met een voorstel voor een regeling zou komen.²⁴ Hoewel de minister bij zijn raadsadviseurs had aangedrongen om snel een regeling op te stellen, bleek dat W.G. Belinfante pas vanaf 3 november 1947 tijd kon vinden om aan een regeling voor schadevergoeding te werken.²⁵ De regeling zou, volgens Belinfante, in beginsel geheel op de dossiers van de ten onrechte gedetineerde personen gebaseerd moeten worden. Dit, terwijl al in 1944 en 1945 gebleken was dat deze dossiers soms geheel ontbraken en als er al dossiers waren, vaak essentiële stukken misten. Uiteindelijk stelde hij een ontwerp van wet op, waarin alleen diegenen die door een Kamer van een Bijzonder Gerechtshof of een Tribunaalkamer waren vrijgesproken, of door één van de vijf procureurs-fiscaal onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld was, zonder schuldclausule, een verzoek tot schadevergoeding konden indienen. Het ontwerp werd op 27 januari 1948 in de Ministerraad goedgekeurd met de

21 NA, CABR, inv. nr. 71636.

22 Er is haast bij, *Het Parool* 22-11-1946.

23 *Handelingen II* 1946/47, 21 november 1946, Vaststelling van de Hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Rijksbegroting 1946 en 1947, p. 384-386 hierna te noemen *Handelingen II*); rede ds. P. zandt, ook gepubliceerd in: *De Banier*, 5-12-1946.

24 *Handelingen II* 1946/47, 21 november 1946, p. 394.

25 NA, Wettendossiers, inv. nr. 1348.

aantekening van de Minister van Binnenlandse Zaken, dat de term politieke delinquenten vervangen moest worden door politiek gedetineerden. Aansluitend werd het wetsvoorstel op 8 februari 1948 naar de Raad van State en ingediend en nadat deze advies had gegeven op 18 maart 1948 naar de Tweede Kamer gestuurd.

Belinfante had een berekening gemaakt van het mogelijke aantal personen dat onder het bereik van de wet zou kunnen vallen. Hij schatte dat er tot 1 mei 1947 600 keer een algehele vrijspraak was uitgesproken door de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie. Hij ging daarnaast uit van 150 volledige vrijspraken bij de Tribunalen.²⁶ Tot slot gaf hij aan dat er ongeveer 600 personen onvoorwaardelijk buitenvervolgning waren gesteld zonder schuldclausule.²⁷ In het totaal kwam hij uit op een schatting van 1250 ten onrechte gedetineerden, waarvan volgens Belinfante, 15% succesvol een beroep op deze wet zou kunnen doen. De kosten werden volgens Belinfante geschat op 1,5 miljoen gulden. Na discussie met Minister Lieftinck van Financiën stelde hij het aantal aanvragers bij naar ongeveer 1000 rekest en een succesvol beroep op de wet door 150 personen.²⁸ De basis voor deze bijstelling ontbreekt.

Nadat het ontwerp van wet en de memorie van toelichting bij de Tweede Kamer werden ingediend, onderzocht de Vaste Commissie voor Privaat- en Staatsrecht van de Tweede Kamer het Ontwerp van Wet en de Toelichting hierop.²⁹ De Commissie onderkende dat er een tegemoetkoming zou moeten komen voor ten ondergane detentie in de bijzondere rechtspleging, zeker

‘Nu ten gevolge van de na-oorlogse omstandigheden het aantal gevallen van ten onrechte ondergane detentie aanzienlijk groter is geweest dan in ons land bij normale rechtspraak, welke ook onder normale omstandigheden werkt, ooit is voorgekomen. Met het beginsel van het – helaas te laat ingediende – ontwerp dat ter zake van ten onrechte ondergane detentie een tegemoetkoming kan worden toegekend, kan de commissie zich dan ook geheel verenigen.’³⁰

26 Overeenkomstig de Besluiten D61-D63 hebben vijf Bijzondere Gerechtshoven, onderverdeeld in minimaal 22 Kamers en de Bijzondere Raad van Cassatie, onderverdeeld in drie Kamers, oorlogsgerelateerde misdrijven berecht. Overeenkomstig het Tribunaalbesluit, Besluit E 101, uitgevaardigd op 17 september 1944, hebben 120 Tribunaalkamers, verdeeld over 19 Tribunalen, na de oorlog collaboratie met de Duitse vijand berecht.

27 Hoewel het voor de betrokkenen vaak niet duidelijk was, hadden ze, indien er een schuldclausule aan hun onvoorwaardelijke buitenvervolgning werd toegevoegd, hier tegen in verzet moeten gaan om de schuldclausule verwijderd te krijgen. Pas bij de invoering van Wet K450 bleek hoe belangrijk dit verzet geweest zou zijn. Al degenen die een onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling hadden opgelegd gekregen met schuldclausule vielen namelijk buiten de regeling van Wet K450.

28 NA, Wettendossiers, inv. nr. 1348.

29 *Kamerstukken II* 1947/48, 762, nrs. 1-3.

30 *Kamerstukken II* 1948/49, 762, nr. 4, p. 3.

Er bleken zeven wezenlijk discussiepunten te zijn tussen de Minister van Justitie enerzijds en de Tweede Kamer anderzijds over het Ontwerp van Wet en de Toelichting:

- a. de reikwijdte van de regeling;
- b. de hoogte van de tegemoetkoming;
- c. uitbreiding van de schadevergoedingsregeling;
- d. de datum waarna onterechte detentie voor schadevergoeding in aanmerking zou kunnen komen;
- e. de termijn waarbinnen een verzoek tot tegemoetkoming moest zijn ingediend;
- f. de mogelijkheid van Beroep;
- g. de uitbreiding van het wetsontwerp.

a. De reikwijdte van de regeling

Volgens de Vaste Commissie voor Privaat- en Staatsrecht was de reikwijdte van het wetsontwerp veel te beperkt.³¹ Bovendien bepaalde artikel 3 van het Ontwerp, dat de toekenning alleen plaats kon vinden, indien daartoe naar het oordeel van de rechter gronden van billijkheid aanwezig waren.³² De minister en zijn raadgevers herhaalden het in het Ontwerp in artikel 1 opgenomen beginsel, dat een tegemoetkoming alleen kon gelden voor diegenen die door een Bijzonder Gerechtshof of Tribunaal waren vrijgesproken, of onvoorwaardelijk buitenvervolgung waren gesteld.

Dat betekende in de praktijk dat alle arrestaties door de Binnenlandse Strijdkrachten, het Militair Gezag en (groepen) burgers, niet onder het bereik van deze wet zouden vallen. De Vaste Commissie voor Privaat- en Staatsrecht stelde zich op het standpunt dat ook gearresteerden en daarna vrijgelaten onschuldige personen uit de periode vóór het inwerking treden van de Bijzondere Rechtspleging onder de schadevergoedingswet zouden moeten vallen. Bovendien ging de Commissie ervan uit dat ook al zouden er geen dossiers van de detentie (meer) aanwezig zijn, de politieke gedetineerden zelf nog wel met bewijzen van internering zouden kunnen komen en dan toch onder de wet zouden kunnen vallen. Zij wees op de ernstige onbillijkheden die anders zouden optreden.

De Minister van Justitie wees dit voorstel rigoureuus af.

31 S. Faber & G. Donker, *Bijzonder Gewoon. Het Centraal Archief Bijzondere rechtspleging (1944-2000) en de 'lichte gevallen'*, Zwolle: Uitgeverij Wbooks 2010, p. 65-70; Belinfante 1978, p. 75-77.

32 Wet K450, artikel 3.

b. De hoogte van de tegemoetkoming

In het oorspronkelijk ontwerp was in artikel 4 een schadevergoeding van 2 gulden per dag opgenomen.³³ Nog tijdens het opstellen van het ontwerp van wet werd dat bedrag aangepast naar 5 gulden per dag. Na aanhoudende kritiek van zowel de Vaste Commissie voor Privaat- en Staatsrecht als overigens in de Tweede Kamer tijdens de beraadslaging over het wetsontwerp werd het bedrag verhoogd tot 8 gulden per dag. De Minister van Justitie waar-schuwde tijdens de beraadslagingen in de Tweede Kamer dat het verhogen van het schade-vergoedingsbedrag tot 8 gulden de uiterste concessie was voor de regering.³⁴

c. Uitbreiding van de schadevergoedingsregeling

De kritiek van de Vaste Commissie voor Privaat- en Staatsrecht en de Tweede Kamer was niet alleen gericht tegen de hoogte van de schadevergoeding per dag. Ook het feit dat er geen mogelijkheid was opgenomen om andere schadevergoeding te krijgen dan voor ‘derving van inkomsten of rechtskundige bijstand geleden schade’ waren de Commissie en de Kamer een doorn in het oog. Op het verzoek van de Tweede Kamer om de schade-vergoedingsregeling ook van toepassing te verklaren voor andere geleden schade, zoals aan kostbaarheden, inboedel en geld, antwoordde de minister:

‘Het probleem rond geroofde inboedels te precair. Verschillende al of niet met autoriteit beklede personen en instanties hebben zich met de inbeslagneming en de verdeling van deze goederen beziggehouden’.

De Minister erkende dat ‘ook diefstal en verduistering meermalen hebben plaats gevonden. Bovendien zijn veel dossiers zoek, incompleet of niet-bestaand’.

Onder druk van de Kamer werd niet alleen de hoogte van de schadevergoeding per dag verhoogd, maar werd ook artikel vier uitgebreid. Toegevoegd werd:

‘In bijzondere gevallen kan de rechter een tegemoetkoming van ten hoogste vijfhonderd gulden toekennen in anders dan door derving van inkomsten of rechtsbijstand geleden schade, waarvoor niet op andere wijze vergoeding kon worden aangevraagd.’³⁵

33 NA, wettendossiers, inv. nr. 1348. Artikel 4 van het ontwerp: ‘De tegemoetkoming bedraagt ten hoogste twee gulden voor iedere dag, dat de gewezen gedetineerde bewaring of voorlopige hechtenis heeft ondergaan.’

34 *Kamerstukken* 1948/49, 762, nr. 6.

35 Wet K450, artikel 4.

d. De datum waarna onterechte detentie voor schadevergoeding in aanmerking zou kunnen komen

In het Ontwerp was opgenomen dat alleen degenen die door een rechterlijke instantie waren vrijgesproken onder de reikwijdte van de wet zouden vallen. In de praktijk betekende dit dat velen die vóór januari 1946 vrijgelaten of vrijgesproken waren niet voor schadevergoeding in aanmerking zouden kunnen komen. Pas in januari 1946 waren immers alle Bijzondere Gerechtshoven en de meeste Tribunaalkamers in werking getreden.

Het nagaan welke mensen vóór begin 1946 onschuldig gedetineerd en vrijgelaten waren, zou volgens de minister onbegonnen werk zijn, gezien de chaos bij de internering en het ontbreken van vele dossiers. Bovendien zouden al deze zaken waarbij de verzoeker zijn eigen onschuld zou moeten bewijzen, rechtsongelijkheid opleveren en een onevenredige belasting op de rechtspraak leggen.³⁶

Onder protest legde de Tweede Kamer zich uiteindelijk neer bij het antwoord van de minister dat het uitbreiden van deze termijn tot aan de dag der bevrijding tot onoverkomelijke problemen zou leiden. Uiteindelijk werd de datum waarna onrechte detentie voor een tegemoetkoming in aanmerking zou komen, gesteld op 29 oktober 1945. Dit was de datum waarop de vijf procureurs-fiscaal met hun werkzaamheden waren begonnen. Ook degenen die na 29 oktober 1945 uit detentie waren ontslagen, zonder dat er een vonnis geveld was, zouden onder de reikwijdte van de wet vallen.³⁷

e. De termijn waarbinnen een verzoek tot tegemoetkoming moest zijn ingediend

In het ontwerp van wet stond in artikel 6 dat het verzoek slechts kan worden ingediend binnen drie maanden na het beëindigen der zaak, na het vervallen verklaren van de beschuldiging of na de dagtekening van de beslissing tot onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling, of binnen drie maanden na het in werking treden van de wet die de schadevergoeding zou regelen. Na overleg tussen de minister en de Tweede Kamer werd de termijn voor de indiening van een rekest uitgebreid naar zes maanden. Het verzoek om schadevergoeding moest daarom uiterlijk 13 april 1951 bij een rechtbank binnengekomen zijn.³⁸

36 *Kamerstukken II 1948/49, 762, nr. 5.*

37 *Kamerstukken II 1946/47, 762, nr. 4.*

38 *Kamerstukken II 1948/49, 762, nr. 4, p. 5; Kamerstukken II 1948/49, 762, nr. 6.*

f. Mogelijkheid van beroep

Volgens artikel 8 van het wetsontwerp was er, in tegenstelling tot artikel 91 van het Wetboek van Strafvordering,

‘geen hogere voorziening tegen de beslissing van de rechtbank toegelaten. In de onderhavige gevallen moet met een zekere voortvarendheid en zonder veel formaliteiten een eindbeslissing genomen kunnen worden. Daaraan kan niet te veel tijd van de rechterlijke macht worden besteed’.

De Commissie voor Privaat- en Staatsrecht gaf aan dat met het oog op eenheid in de rechtspraak in theorie hoger beroep of cassatie zeker aanbeveling zou verdienen.³⁹ Toch begrepen zij het afwijzen van een rechtsmiddel, aangezien dit uitgevoerd zou moeten worden door gewone gerechtshoven. Deze ‘hebben echter met de bijzondere rechtspleging generlei bemoeiing gehad. Op praktische gronden is de Commissie daarom van oordeel, dat hoger beroep niet kan worden opengesteld.’⁴⁰

g. Uitbreiding van het wetsontwerp

De wet mocht nadrukkelijk niet gelden als rehabilitatie, maar alleen als een geldelijke vergoeding voor geleden schade. Ook waarschuwde de Minister van Justitie ‘ernstig tegen elke uitbreiding van de voorgestelde tegemoetkoming, aangezien daardoor de weerstand tegen de ontworpen regeling zou toenemen’.⁴¹ Na overleg werd de wet uiteindelijk toch uitgebreid met artikel 12 en 13. In artikel 12 stond dat de officieren van justitie het recht krijgen in vrijheid gestelden alsnog onvoorwaardelijk buiten vervolging te stellen ‘op de grond, dat de gerezen verdenking ongegrond gebleken is’. In artikel 13 werd aan diegenen die onvoorwaardelijke buitenvervolgung gesteld, met schuldclausule, en daartegen niet in verzet waren gegaan de mogelijkheid geboden hiertegen alsnog in verzet te gaan.⁴²

Uiteindelijk ging de Tweede Kamer in meerderheid akkoord met het gewijzigde ontwerp van wet.

De leden van de Eerste Kamer gaven op 22 november 1949 hun goedkeuring aan dit voorstel,

39 *Kamerstukken II* 1948/49, 762, nr. 4, p. 5.

40 *Kamerstukken II* 1947/48, 762, nr. 3, toelichting bij artikel 8; *Kamerstukken II* 1946/47, 762, nr. 4, p. 5.

41 *Kamerstukken II* 1948/49, 762, nr. 5.

42 Wet K450, artikel 12, 13.

‘mede omdat het ertoe strekt, het herstel van den rechtsstaat ten onzen opnieuw een stap dichterbij te brengen. Met name vond instemming de wijziging, tijdens de behandeling in de Tweede Kamer gebracht in artikel 4, waardoor dit artikel meer – zij het, naar met leedwezen werd vastgesteld, niet geheel – in overeenstemming is gebracht met de regeling, neergelegd in de artikelen 89 tot en met 93 van het Wetboek van Strafvordering.’⁴³>

De wet trad op 13 oktober 1950 in werking en werd in het Staatsblad gepubliceerd onder nummer K450.⁴⁴

4 DE UITVOERING VAN WET K450

4.1 *In Groningen*⁴⁵

De afhandeling van de verzoeken om schadevergoeding volgens de wet K450 werd in Groningen gedaan door W.W. Feith en A.H.S. van der Wijck. W.W. Feith was voorzitter van de Rechtbank Groningen. Hij was tussen 1945 en 1949 tevens voorzitter van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden, Kamer Groningen en na 1 juli 1949 voorzitter van de Bijzondere Strafkamer van de Rechtbank Groningen. A.H.S. van der Wijck was Officier van Justitie bij de Rechtbank Groningen. Hij was tussen 1945 en 1949 één van de twee advocaten-fiscaal bij de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en na 1 juli 1949 Officier van Justitie bij de Rechtbank Groningen. Zij waren beiden nog belast met de afhandeling van de nog resterende strafzaken van politieke delinquenten. Zij waren voor deze taak aangewezen, wegens hun grote kennis van de bijzondere rechtspleging en alles wat daarmee samenhangt. In de Memorie van Antwoord op de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951 wordt er met nadruk op gewezen, dat diegenen die zich met het bijzondere strafrecht hadden beziggehouden, nu ook de zaken over schadevergoeding zouden moeten behandelen. Dit ‘wegens de niet te onderschatten waarde, omdat de behandeling van deze zaken een brede ervaring ten aanzien van de berechting van z.g. politieke delicten vergt.’⁴⁶

De kennis van de Bijzondere Rechtspleging van W.W. Feith en A.H.S. van der Wijck mocht dan groot zijn geweest, uit de beslissingen genomen over schadevergoeding bleek

43 *Kamerstukken I 1949/50*, 762, nr. 9.

44 Opgenomen als bijlage 1.

45 NA, CABR, inv. nr. 112900-112909, 112922, 112928.

46 *Kamerstukken II 1950/51*, 1900IV, nr. 9, p. 12.

niet dat zij zich de oproep van de Staten-Generaal ter harte hebben genomen om ruimhartig om te gaan met de verzoeken. Eerder het tegendeel.

In totaal zijn er in Groningen 319 verzoeken tot schadevergoeding ingediend bij de rechtbank. Hiervan zijn er 38 gehonoreerd (12 %).⁴⁷ Van de toegekende 38 schadevergoedingen was het hoogste bedrag, 1500 gulden. Dit werd uitgekeerd aan iemand over wie de Officier van Justitie adviseerde tot een kleine schadevergoeding. De overige bedragen liepen van 40 tot 1000 gulden. In het totaal werd in Groningen 12.111,50 gulden toegekend.

Een selectie van de redenen waarom een schadevergoeding niet toegewezen werd conform negatief advies van Van der Wijck:

- Rijksduitsers (7 x);
- dossier onvindbaar (25 x);
- in vrijheid gesteld, maar niet vrijgesproken (39 x);
- Officier van Justitie Van der Wijck was het niet eens met vrijspraak (1 x);
- het zijn van een bedenkelijk of dubieus persoon (2 x);
- geestelijke relatie met Duitsers (1 x).

Verzoeken van personen waarover Van der Wijck positief adviseerde, maar die toch geen schadevergoeding kregen:

- (volkomen) ten onrechte gedetineerd (32 x);
- geïnterneerd omdat familieleden of vrienden bij de NSB, de SD of pro-Duits (16 x);
- arrestatie een vergissing, een wraakneming of ronduit onbegrijpelijk (4 x);
- na vrijspraak betrokkenen (3 x);
- verdenking zwarthandel (3 x);
- twijfelachtig figuur (1 x);
- onbetrouwbare echtgenoot (1 x).

4.2 *De uitvoering van de wet K450 in de andere rechtbanken*⁴⁸

Ook bij andere rechtbanken in Nederland werd niet bepaald ruimhartig omgegaan met de mogelijkheid om schadevergoeding toe te kennen op grond van wet K450. Van alle 6332 ingediende verzoeken, zijn er in heel Nederland slechts 1221 toegewezen (19 %). Het overzicht van de in behandeling genomen verzoeken en uitbetaalde schadevergoedingen

⁴⁷ Volgens *Kamerstukken II* 1951/52, 2300 IV, nr. 9, p. 34, Bijlage III: Overzicht aantal verzoeken ex artikel 1 wet K450: 295 verzoeken ingediend in Groningen. In werkelijkheid waren het er 319. (Hier genoemd Bijlagen Handelingen, Rijksbegroting IV) Opgenomen als bijlage 2.

⁴⁸ Zie voor een beschrijving van de ingediende verzoeken bij de rechtbank Leeuwarden: Faber & Donker 2010, p. 69-75.

zorgde voor opschudding in de Tweede Kamer.⁴⁹ Hierbij was geen overzicht gegeven van de verzoeken die al voor de behandeling door de griffiers werden teruggestuurd, omdat ze niet ontvankelijk zouden zijn.⁵⁰ De cijfers van de behandelde en toegekende schadevergoedingen van de verschillende rechtbanken vertonen echter afwijkingen dat deze, volgens de leden van de Tweede Kamer, niet enkel uit verschillen in interpretatie van de betrokken wetsbepalingen zouden kunnen worden verklaard.⁵¹

De Rechtbank Maastricht kende het hoogste aantal tegemoetkomingen toe, namelijk in 230 van de 403 verzoeken (57%). Op de vraag wat de redenen waren geweest om verzoeken af te wijzen, gaf de rechtbank aan dat die zo divers waren geweest, dat het onmogelijk was om ze op korte termijn te specificeren.⁵²

De Rechtbank 's-Gravenhage kende het laagst aantal schadeloosstellingen toe, namelijk 9 van de 560 ingediende verzoeken (1,6%). Als reden voor de afwijzingen werd door de rechtbank aangegeven dat door 84% geen schade werd geleden.

G.C.M. Nijnatten, raadsadviseur bij het Ministerie van Justitie maakte hierbij de aantekening: 'Gehuwde vrouwen zonder eigen inkomen kunnen geen schade lijden, evenmin zij die niet kunnen aantonen dat zij op het moment van arrestatie een regelmatig inkomen hadden. Het vroegere levensgedrag van verzoeker of diens houding tijdens detentie was onbehoorlijk, was de reden in 15% van de afgewezen verzoeken'.⁵³

5 HERNIEUWDE VERZOeken OM Hoger Beroep OF ADMINISTRATIEVE AFDOENING IN 1952-1955

In de Eerste en Tweede Kamer gingen in 1952 en 1953 stemmen op om alsnog hoger beroep in te kunnen stellen na een afwijzing, aangezien het er op leek dat de afhandeling van de schadevergoedingsverzoeken absoluut niet overeenstemde met de gevraagde ruimhartige benadering, maar eerder tekenen vertoonde van een negatieve houding van een aantal betrokken rechters en officieren van justitie, naast een zeer terughoudende en enge interpretatie van de wet. De Tweede Kamer had hiervoor al gewaarschuwd bij de behandeling van het ontwerp van de wet. Zij verzocht om opnieuw te kijken naar een mogelijkheid om hoger beroep toe te laten. De Minister van Justitie wees alle verzoeken van de Tweede en

49 *Kamerstukken II* 1951/52, 2300 IV, nr. 9, p. 34, Bijlage III, ingediend 6277 en behandeld 3242; NA, 2.21.183.61, Inventaris van het archief van G.C.M. van Nijnatten (levensjaren 1908-1987, 1936-1987, (hierna genoemd NA, Nijnatten) inv. nr. 5, getypt: geen gegevens over ingediende verzoeken en behandeld 5393, handgeschreven: ingediend 6332 en behandeld 4739. Belinfante 1978, p. 75: ingediend 6398.

50 Nijnatten, inv. nr. 5: G.C.M. Nijnatten schat dit aantal op minimaal 514 verzoeken bij 9 rechtbanken

51 *Kamerstukken II* 1951/52, 2300 IV, nr. 8, p. 26.

52 Nijnatten, inv. nr. 5.

53 Nijnatten, inv. nr. 5.

Eerste Kamer af. Hij stelde dat dit de financiële draagkracht en de menskracht van de rechtbanken te boven zou gaan. In feite zouden, volgens hem, dan alle zaken mogelijk opnieuw bekeken moeten worden. De Kamers voegden zich uiteindelijk naar het pleidooi van de minister, maar spraken hun grote ontevredenheid uit over de afhandeling van de schadevergoedingen volgens deze wet. Naar de mening van de Tweede Kamer was 'het begane onrecht door deze afhandeling zeker niet hersteld'. De Eerste Kamer ging verder in haar kritiek. Volgens vele leden van die Kamer dreigde 'deze wet tot een dode letter te worden'.⁵⁴

In de vergadering van de Tweede Kamer van 24 november 1954 ging het eerdergenoemde Kamerlid Ds. P. Zandt (SGP), zo ver dat hij stelde dat de wet K450 als middel om onrecht als politiek delinquent gedetineerden recht te doen, gefaald heeft. Mede hierom verzocht hij, mede namens een aantal andere Kamerleden, om schrijnende gevallen opnieuw te bezien.

Ook deze herziening van bijzonder schrijnende beslissingen door de administratie werd door de minister afgewezen. Ook hierbij was volgens hem geen uniformiteit mogelijk. Bovendien zouden alle dossiers bij hoger beroep en administratieve afhandeling uit het centrale depot naar de administratie of gerechtshoven opgestuurd moeten worden. Hij volgde hiermee de adviezen in de nota's van zijn adviseurs, W.G. Belinfante en G.C.M. van Nijnatten. Tot slot voerde hij aan dat administratieve herbeoordeling van rechterlijke uitspraken tot ondermijning van het gezag van de rechterlijke macht leidt. Met deze afwijzing van elke vorm van herziening van de schadevergoedingsverzoeken eindigde de discussie over de uitvoering van wet K450.⁵⁵

Een laatste poging om de schadevergoeding beter te regelen werd in 1954 ingezet toen de Commissie voor de Verzoekschriften van de Tweede Kamer zich boog over het probleem van de schadevergoeding na onrechte detentie. De conclusie van deze commissie was

'dat in een aantal gevallen de tegemoetkoming aan personen, die ten onrechte als politieke delinquenten zijn behandeld, een probleem heeft opgeroepen, hetwelk niet op bevredigende wijze door de Regering tot een oplossing is gebracht.'

De commissie adviseerde vervolgens om een overzicht te maken van het aantal ingediende rekestten, het aantal daarvan dat ontvankelijk was verklaard, de hoogte van de schadevergoeding en van de door de rechter gegeven motivering.⁵⁶ De minister van Justitie bleef bij

54 *Kamerstukken I* 1952/53, 2800 IV, nr. 42b, p. 6.

55 *Kamerstukken II* 1954/55, 3700 IV, nr. 5, bijlage I, p. 26-28; NA, Nijnatten, inv. nr. 5; NA, 2.09.57, *Inventaris van de archieven van de raadsadviseurs van het Ministerie van Justitie*, 1945-1965, inv. nr. 171.

56 *Kamerstukken II* 1953/54, 3535, nr. 1, rapport van de Commissie voor de Verzoekschriften, 15 juli 1954.

zijn standpunt en gaf aan dat elke vorm van hoger beroep, administratieve herbeoordeling of nader onderzoek absoluut moest worden uitgesloten. Dit zou te veel tijd en geld kosten en bovendien moest het hoofdstuk van de politieke delinquenten gesloten worden.⁵⁷ Aldus geschiedde.

6 CONCLUSIE

Bij de na veel discussies in 1950 tot stand gekomen wet K450 op de toekenning van schadevergoeding voor onterechte detentie van politieke delinquenten heeft de financiële positie van de Staat grote invloed gehad, zowel bij de totstandkoming van de wet als bij de uitvoering ervan. Daarnaast was de toekenning van schadevergoeding per rechtbank zo verschillend geweest, dat dit niet te verklaren was uit een verschil in interpretatie van de wet K450. Door het ontbreken van hoger beroep of een vorm van administratieve herziening, kon hierop geen correctie worden toegepast. Dit tot ongenoegen van de Eerste en Tweede Kamer en van de vele indieners van verzoeken, die nauwelijks gehonoreerd zijn.

De uitvoering van de wet, bedoeld om hen die ten onrechte gedetineerd waren als politiek delinquent een handreiking te geven, heeft, door de manier van afhandeling van de verzoeken, vooral tot grote bitterheid geleid. Geen finale dus maar een farce.

57 Nijntzen, inv. nr. 5.